

Dilrabo JUMANOVA,
O'zDSMi "Sahna nutqi" kafedrası dotsenti

NAJOT – TA'LIM VA TARBIYADA

Annotatsiya. Ushbu maqolada san'at va madaniyat sohasining "Teatr san'ati" yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalarga "Sahna nutqi" fanidan yakka dars mashg'ulotlari asosida ta'lim va tarbiya berishning ahamiyati to'g'risida so'z boradi. Talabalarga individual ta'lim berish bilan birga, ma'naviy yuksalishi va kamol topishida ijodkorona yondashuv muhim hisoblanadi. Yakka dars mashg'ulotlarining ta'limiy-tarbiyaviy xususiyatlari, talabalarning mutaxassis bo'lib shakllanishidagi tutgan o'rni maqola mazmunida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, teatr, sahna nutqi, ta'lim, individual yondashuv, yakka dars, soha, san'at, madaniyat, ustoz-shogird.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность обучения и воспитания студентов, изучающих «Театральное искусство», в сфере искусства и культуры на основе индивидуальных занятий по «Сценической речи». Наряду с индивидуальным обучением, творческий подход важен для духовного роста и развития учащихся. В статье раскрываются образовательные и воспитательные особенности индивидуальных занятий и их роль в формировании учащихся как специалистов.

Ключевые слова: Образование, обучение, театр, сценическая речь, образование, индивидуальный подход, один на один, промышленность, искусство, культура, наставник-ученик.

Abstract. This article examines the importance of teaching and developing students studying Theatre Arts in the arts and culture through individual lessons in Stage Speech. Along with individual instruction, a creative approach is essential for students' spiritual growth and development. The article explores the educational and developmental aspects of individual lessons and their role in developing students as professionals.

Keywords: Education, training, theater, stage speech, education, individual approach, individual lesson, field, art, culture, teacher-student.

"Najot – ta'limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi" [1]

Teatr san'ati ta'limiga asos solingan yillardan buyon "Sahna nutqi" dars mashg'ulotlarida talabalarning layoqati, intellektual salohiyati, ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun yakka dars mashg'ulotlari olib boriladi. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuniga [2] muvofiq ishlab chiqilgan o'quv dasturlarida va Oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilarining o'quv yuklamasi hajmini hisoblashning vaqt me'yorlarida ham yakka dars mashg'ulotlariga alohida to'xtalib o'tilgan.

O'quv mashg'ulotlari odatda, ma'ruza, amaliy, seminar, laboratoriya, yakka dars va mustaqil ta'lim kabi shakllarda olib boriladi. Bularning barida o'qituvchining talabalarga o'ziga xos yondashuvi, pedagogik ta'sirini va talabalarda ixtisosligi

bo'yicha yetarlicha bilim va malakalarni o'rgatishni maqsad qiladi. Ayniqsa, yakka dars mashg'ulotlari talabalarning individual layoqatini, qobiliyatini, ma'naviy salohiyatini ochishda va soha bo'yicha malakali mutaxassis bo'lib shakllanishida asosiy metodik yo'l sifatida qarab kelingan. Yakka dars deganda jamoa, guruhdan tashqarida olib boriladigan o'qituvchining talaba bilan yakka shug'ullanishi tushuniladi. Yakka tartibda talabalar bilan ishlash yillar davomida o'zining samarali natijalarini taqdim qilgan, shu bois, har bir davrda yakka dars mashg'ulotlariga talab va ehtiyoj yuqori bo'lgan.

San'at va madaniyat yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar, shu bilan birgalikda, bu sohalarni o'rganishni maqsad qilgan qiziquvchilar borki, "ustoz-shogird" tizimi asosida o'z kasbiy faoliyatini o'rganib borishadi. San'atning barcha turlarida ustoz-shogird tizimi yo'lga qo'yilgan bo'lib, shogirdlar ustozlarining yonlarida yurib, o'rgatgan tavsiyalarini va ko'nikmalarini o'zlashtirib,

soha bo'yicha tajriba orttirib boradi. Ustozning shogirdiga kasbning sir-sinoatlarini o'rgatish jarayoni ham yakka mashg'ulotlardan biri bo'lib, shogirdning ustozni o'rgatgan saboqlarini amalda qo'llashi va shu soha bo'yicha katta yutuqlarga erishishida ustozning har bir shogirdiga individual yondashuv asosida bergan ta'lim-tarbiyasining mahsulidir. Ustoz-shogirdlik tizimida, qolaversa, yakka mashg'ulotlar asosida tahsil olgan shogirdlar nafaqat kasbning sir-sinoatlarini, balki yuksak madaniyat, axloq, ma'naviy tarbiyani o'zida jamlagan holda tarbiya topadi. Bu sinalgan uslub. Shu bois ham, jamoat orasida axloqi, ma'naviyati va ijodiy mahsulining go'zalligiga qoyil qolgan kishilar "ustoz ko'rgan shogird-da..." deb e'tirof etib, ustoziga minnatdorchilik bildiradi.

Xuddi shuningdek, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining "Teatr san'ati", "Tv, radio va televideniye san'ati", "Xalq ijodiyoti" fakultetining deyarli barcha ta'lim yo'nalishlarida ustoz-shogirdlik an'anasi asosida yakka dars mashg'ulotlari maqsadli yo'lga qo'yilgan. "Teatr san'ati" fakultetining aktyorlik va rejissyorlik ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ham "Sahna nutqi"idan 3 yil davomida yakka dars mashg'ulotlari bilan muntazam shug'ullanib, ustozlaridan kasbiy va axloqiy bilimlarni o'zlashtirib boradi.

Yakka dars mashg'ulotlarida talabalar tanlangan she'riy, nasriy va dramatik asarlarning tahlili va talqini ustida haftalab, oylab ish olib boradi. Tahlil jarayonida asarni adabiy tur va janrlarga ajratib chiqadi, kompozitsion va syujet qurilmalarini aniqlab, mantiqiy tahlil asosida ijroda muhim bo'lgan jihatlarni belgilab oladi. Bu kabi tahlillar uzoq vaqt oladi, shu bois ustozlar talabalarga asarni o'rganishda muhim bo'lgan ijro qonuniyatlarini aniqlashda maslahat berib, yo'l-yo'riq ko'rsatib boradi. Talaba bilan birgalikda adabiy asarning tahlilini aniqlashtiradi. Bu jarayonlarning barchasi o'qituvchining talaba bilan yakka ishlashida ko'rinadi. Ijro qonuniyatlarining tahlilidan so'ng, talaba o'zlashtirgan nazariy bilimlari asosida amaliy jarayonni bosqichma-bosqich amalga oshiradi.

Tasavvur qilish, his qilish, baholash, munosabat bildirish kabi omillar asosida tasavvurida jonlangan voqelikni hikoyalash jarayoni boshlanadi. Birinchi urinishning o'zidayoq kutilgan ijroga erishilmagan va buning imkoni ham yo'q. Qayta-qayta urinishlar, ijroda haqiqat tuyg'usini topishga bo'lgan harakatlar, asar ijrosining samimiyligi va haqqoniyligini yaratishga bo'lgan intilishlar oliy kechinma san'atining yorqin namunasining paydo bo'lishini ta'minlaydi. Ijro borasidagi urinishlarni doimo o'qituvchi kuzatib, talabaning yutuq va kamchiliklarini muhokama qilib tushuntirib o'tadi. Talaba aytilgan fikrlarni inobatga olgan holda ijrosini yangi topilmalar bilan boyitib borishga intiladi.

Yakka darslarning afzalligi shundaki, o'qituvchi talaba bilan hammaslak, fikran do'st bo'lib ishlaydi. Bu esa talabaning sahnada erkin, fikri teran bo'lishida yordam beradi. Yakka darslar asosida nazariy bilim va amaliy tajribaga ega bo'lgan talaba jamoat oldida fikr siqiligi, hayajon, o'z qobig'iga bekinib olish kabi noqulay holatlardan xolos bo'lgan holda, sahnada yorqin asar ijrosini taqdim qiladi. Chunki yakka darslar va amaliy mashg'ulotlarda talaba ijodiy siqqlikdan holi bo'lish texnikalarini o'zlashtirib bo'lgan hisoblanadi. Shu bois bo'lsa kerak, talabalar yakka dars mashg'ulotlarini katta qiziqish bilan olib boradi, ustozidan mahorat sirlarini qunt bilan o'rganadi.

Oliy ta'lim va innovatsion vazirlik tomonidan tasdiqlangan o'quv rejalarda yakka darslar to'liq va o'z o'rnida ko'rsatilgan. Talabalar yakka darslardan unumli foydalanish maqsadida 45 minutdan, ya'ni bir akademik soatdan vaqt ajratilganki, talaba shu vaqt davomida o'qituvchi bilan she'riy, nasriy va dramatik asari ustida ishlab, kutilgan natijaga erishish uchun me'riy vaqt ishlab chiqilgan. Bu albatta to'g'ri yechim bo'lgan, lekin shu soatlarning qisqarishi yoxud talabalardan olib tashlanishi esa talabaning mutaxassislik bilimlarni o'zlashtirishida to'sqinliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu degani o'qituvchining va talabaning fikrlari tarqoqlashishiga, bo'linishiga va albatta ijro to'laqonligiga erishishda vaqt yetishmovchiligiga olib keladi. Natijada yarim chala asarning paydo bo'lish holatlari kuzatiladi. Yakka dars mashg'ulotlarining qisqarishi va ayrim guruhlardan olib tashlanishi esa zamonaviy o'qitish tizimining yemirilishiga va ta'lim sifatining tushib ketishiga olib kelishidan saqlanish lozim. Yakka dars degani faqat bilim va tajriba olish emas, balki tarbiya yuksalishi yo'lidagi zamonaviy pedagogik yondashudir.

Bugun yurtboshimiz o'qituvchi-murabbiylar oldiga juda katta maqsadlar qo'ygan, Yangi O'zbekistonni qurish yo'lida yelkama-yelka turib, ilmiy, bilimli, intellektual salohiyatga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashda barcha imkoniyatlarni yaratib bermoqda. Ochiq va sifatli ta'lim mamlakat taraqqiyotini belgilovchi omildir. Shu bois deydi Prezident Sh.M.Mirziyoyev: *"Men Yangi O'zbekistonni – obod va farovon, demokratik mamlakatni, Uchinchi Renesansni barpo etishda pedagoglar, professor-o'qituvchilar, ijodkor ziyolilarni eng katta kuch, tayanch va suyanch, deb bilaman. Ularning hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ular uchun munosib mehnat va turmush sharoiti yaratib berishni prezident sifatida o'z burchim, deb hisoblayman"* [3, 236-b], – degan so'zlaridan ham shuni anglash mumkinki, sifatli ta'lim va tarbiya mamlakat miqyosidagi dolzarb masaladir.

Oliy ta'lim va innovatsion vazirlik tomonidan sifatli ta'lim va tarbiya berish uchun o'qituvchilar

va talabalarga juda keng imkoniyatlar berilgan. O'qituvchi va talabalarning o'z kasbiy faoliyatini yuksaltirish, soha bo'yicha muvaffaqiyatlarga erishish yo'lida qilingan say-harakatlari hatto rag'batlantirishi, e'tirof etilishi aytib o'tiladi. Bu kabi ishlarga faqat yakka mashg'ulotlar tizimining to'g'ri ishlaganidagina erishiladi.

Qolaversa, yakka darslarga, ya'ni individul ta'lim shakliga davlat va xususiy ta'lim maskanlarida talab va takliflar ortib bormoqda. Bu ta'lim shaklining sifati va natijasini anglagan tashkilotlar ota-onalarga farzandi individual ta'lim asosida o'qishi va mutaxassislikni professional darajada o'zlashtirishini aytib, ularning ishonchini va mehrini qozonishmoqda. San'at va madaniyat ta'lim yo'nalishlarida avvaldan bu ta'lim shakli muvaffaqiyatli ishlab, jamiyat uchun muhim bo'lgan kadrlarni tarbiyalashda asos bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Ota-onalar ham farzandlari tajribali ustozlardan malakali bilim va tarbiya olayotganidan, ustozlarini yuksak ehtirom bilan hurmat qilayotganidan doimo minnatdor bo'lib kelishgan.

Mamlakat rahbarining ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi yuksak maqsadlarini har bir soha kishisi shior qilib olishi va shu maqsad sari intilishini muqaddas burch sifatida anglamoq lozim, negaki yurtboshimiz: *"Men doimo ta'lim, ta'lim, muallim, muallim, deb ta'kidlashim bejiz emas. Chunki ta'limni rivojlantirmasdan turib yuksak taraqqiyotga erisha olmaymiz. Har qanday muammoning yechimi ham, ertangi kunimizni hal qiluvchi omil ham, shubhasiz, ta'limdir. Agar uch ming yillik tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, ota-bobolarimiz asrlar mobaynida dunyo tamadduniga nafaqat jismoniy, balki intellektual mehnati bilan ulkan hissa qo'shganiga guvoh bo'lamiz. Biz jahonga faqat xomashyo emas, avvalo ilm-ma'rifat, ma'naviy boylik yetkazib bergan ne-ne ulug' zotlarning avlodimiz. Hech shubhasiz, ularga xos bo'lgan buyuk fazilatlar, ular yaratgan shonli an'analar bugun ham bizning qalbimizda, ongimizda, hayotimizda yashamoqda. Men ishonaman, biz bu tarixiy yo'lni munosib davom ettirishga har tomonlama qodirmiz. Bugungi kunda dunyo xaritasida tutgan o'rnimiz, o'z oldimizga qo'yayotgan juda ulkan maqsad va marralarimiz ham aynan shuni taqozo etmoqda"*, – deydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev [4].

Yurtboshimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilish, jamiyat ravnaqi va xalq farovonligini ta'minlash, ayniqsa kambag'allikni qisqartirish borasida ham ta'limning o'rni va ahamiyatini anglagan holda yoshlarni bilimli va kasb-hunarli qilish borasida bir qancha tashabbuslarni ilgari surib, ochiq va sifatli ta'lim uchun juda katta miqdorda ta'limga investitsiyalar ajratib, soha rivoji uchun fidoyilik ko'rsatmoqda.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti ham Prezidentimiz ilgari surgan g'oyalarga ergashib, sohada ochiq va sifatli ta'limni tashkil etish, malakali va tajribali professor-o'qituvchilarni jalb qilgan holda talabalarga mutaxassislik bo'yicha professional ta'lim va tarbiya berish jarayonlarini maqsadli tashkil etgan. "Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir!" [3, 24-b], – degan fikrlar bugun O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining shoriga aylangan. Va eng katta qashshoqlik bo'lgan bilimsizlikka qarshi kurash har jabhada o'z aksini ko'rsatmoqda. Oliyohning eng asosiy vazifasi ham yangi avlodni bilimli, ma'rifatli, ilm-fan va o'z ixtisosligi bo'yicha bilim va ko'nikmalarni mustahkam egallagan layoqatli yoshlarni tarbiyalashni maqsad qilgan. Bu maqsadga erishishning yagona yo'li sifatli ta'lim va yuksak ma'naviyatdir. Shunday ekan, an'anaviy o'qitish tizimi asosida rivoj topib, zamonaviy ta'lim shakliga aylanib ulgurgan yakka dars mashg'ulotlarining obro'si va o'rnini saqlab qolish har birimizning maqsad-muddaomizga aylanishi kerak.

"Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim" [5] – degan prezidentimizning yuksak g'oyasida ta'limning har bir sohasi qamrab olganligini ko'rish mumkin. Bu yo'lida ustozlar tinimsiz mehnat qilishmoqda. Mamlakat rivoji va taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan yoshlarni tarbiyalash va ularga munosib ta'lim va tarbiya berish soha mutaxassislarining oliy burchiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2022. – 20-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni: O'RBQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 2020. – 24-sentabr. – № 03/20/637/1313.
3. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 236 b.
4. Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. – 2024. – 31-avgust.
5. Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2020. – 29-dekabr.